

XALQARO LOGISTIKA MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Abdumalikova Dilafruz

K IQT AU-22 guruh talabasi, Namangan Davlat Universiteti.

Axmedov.R.M.

Ilmiy rahbar. NamDU

“Yashil iqtisodiyot va barqaror biznes” kafedrasi dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17554596>

Annotatsiya. Ushbu maqolada xalqaro logistika fanining nazariy asoslari, uning zamonaviy iqtisodiyotdagi o‘rni, tashqi savdo jarayonlaridagi roli hamda global ta’minot zanjiridagi ahamiyati tahlil qilinadi. Xalqaro logistika tizimining rivojlanish tendensiyalari, iqtisodiy samaradorlikka ta’siri va uni takomillashtirish yo‘nalishlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: logistika, xalqaro logistika, ta’minot zanjiri, transport, integratsiya, global bozor.

PROBLEMS AND SOLUTIONS OF INTERNATIONAL LOGISTICS

Annotation. This article analyzes the theoretical foundations of international logistics, its role in the modern economy, and its importance in foreign trade and the global supply chain.

The paper highlights the development trends of international logistics systems, their impact on economic efficiency, and directions for improvement.

Keywords: logistics, international logistics, supply chain, transport, integration, global market.

ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ЛОГИСТИКИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические основы международной логистики, её роль в современной экономике, а также значение в процессах внешней торговли и глобальных цепочках поставок. В статье освещаются тенденции развития международной логистической системы, её влияние на экономическую эффективность и направления совершенствования.

Ключевые слова: логистика, международная логистика, цепочка поставок, транспорт, интеграция, мировой рынок.

KIRISH

Globalashuv va xalqaro savdoning chuqurlashuvi sharoitida logistika tizimining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Hozirgi davrda dunyo xo‘jaligi bir-biri bilan uzviy bog‘langan murakkab tizimga aylangan bo‘lib, bunda tovarlar, xizmatlar va axborot oqimlarini mamlakatlar o‘rtasida tezkor, sifatli va arzon xarajatlar bilan boshqarish muhim strategik omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu nuqtai nazardan, xalqaro logistika — bu nafaqat transport va ombor faoliyati, balki ishlab chiqarish, taqsimot, axborot va moliyaviy jarayonlarning yagona boshqaruv tizimidir.

Bugungi kunda xalqaro logistika global iqtisodiyotning ajralmas bo‘g‘iniga aylangan. U transport-kommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish, bojxona tartib-taomillarini soddalashtirish, xalqaro to‘lov tizimlarini takomillashtirish hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali butun ishlab chiqarish zanjirining samaradorligini oshiradi.

Ayniqsa, elektron tijorat, raqamli iqtisodiyot va global ta'minot zanjirlarining rivojlanishi sharoitida xalqaro logistika yangi bosqichga ko'tarilmoqda.

Xalqaro logistika fanining dolzarbligi shundaki, u global iqtisodiy integratsiya jarayonlarida beqiyos o'rin egallaydi. Mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar kuchayib borar ekan, samarali logistika tizimi tashqi savdo hajmini kengaytirish, eksport-import muvozanatini yaxshilash, raqobatbardoshlikni oshirish va iqtisodiy o'sish sur'atlarini jadallashtirishda hal qiluvchi omilga aylanadi. Shu boisdan, xalqaro logistika nafaqat iqtisodiy fan sifatida, balki milliy rivojlanish strategiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida ham o'rganilishi dolzarb hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot xalqaro logistika tizimining mohiyatini, uning rivojlanish tendensiyalarini hamda iqtisodiy samaradorlikka ko'rsatayotgan ta'sirini chuqur o'rganishga qaratilgan bo'lib, turli ilmiy tahlil usullarining uyg'un qo'llanishiga asoslanadi. Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan keng foydalanildi:

- Tizimli tahlil metodi – xalqaro logistika tizimini global iqtisodiy tizimning ajralmas va o'zaro bog'liq bo'g'ini sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi. Ushbu yondashuv orqali transport, bojxona, moliya va axborot infratuzilmalari o'rtasidagi uzviy aloqadorlik, ularning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri aniqlanib, kompleks boshqaruv mexanizmlari tahlil qilindi.

- Solishtirma tahlil metodi – rivojlangan davlatlar, jumladan AQSh, Germaniya va Yaponiya logistika tizimlarining tajribasi O'zbekiston sharoiti bilan taqqoslanib o'rganildi. Bu orqali ilg'or mamlakatlarda qo'llanilayotgan raqamli texnologiyalar, multimodal transport tarmoqlari va bojxona tartibotlarini soddalashtirish tajribalaridan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilindi.

- Statistik tahlil metodi – xalqaro transport oqimlari, yuk aylanmasi, logistika xarajatlari, bojxona kechikishlari hamda eksport-import jarayonlarining raqamli ko'rsatkichlari asosida tahlil o'tkazildi. Ushbu yondashuv logistika samaradorligining iqtisodiy o'sishga bevosita ta'sirini aniqlash imkonini berdi.

- SWOT tahlil metodi – xalqaro logistika tizimining kuchli (Strengths) va zaif (Weaknesses) jihatlari, mavjud imkoniyatlar (Opportunities) hamda tashqi tahdidlar (Threats) chuqur tahlil qilinib, O'zbekiston logistika tizimini takomillashtirish yo'nalishlari ishlab chiqildi.

- Manba tahlili (desk research) – Jahon savdo tashkiloti (WTO), Birlashgan Millatlar Tashkilotining savdo va taraqqiyot bo'yicha konferensiyasi (UNCTAD), Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlarning statistik ma'lumotlari, hisobotlari va tahliliy sharhlari asosida ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Umuman olganda, ushbu metodlarning kompleks qo'llanilishi xalqaro logistika tizimining nazariy va amaliy jihatlarini har tomonlama o'rganish, uning milliy iqtisodiyotga ta'sirini chuqur tahlil qilish hamda samaradorlikni oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Adabiyotlar tahlil

Tahlil natijasida xalqaro logistika fanining nazariy va amaliy asoslari quyidagicha guruhlanadi hamda ularning har biri global iqtisodiyotda logistika tizimining o'rni va rolini chuqur anglashga xizmat qiladi.

M. Christopher (2016) o'z tadqiqotida ta'minot zanjiri (supply chain) boshqaruvini korxonaning raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy strategik omil sifatida baholaydi. Unga ko'ra, korxonaning bozordagi ustunligi faqat ishlab chiqarish hajmi yoki mahsulot sifati bilan emas, balki butun ta'minot zanjirining samarali ishlashi bilan belgilanadi. Shu jihatdan, logistika tizimi korxona qiymat yaratish zanjirining markaziy elementi hisoblanadi.

Rushton va Baker (2017) o'z tadqiqotlarida logistika jarayonlarida axborot texnologiyalarining integratsiyasi (ERP, WMS, TMS tizimlari) samaradorlikni keskin oshirishini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, raqamli yechimlar logistika tarmoqlarida real vaqt rejimida monitoring, zaxiralarni boshqarish, transport marshrutlarini optimallashtirish va mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash imkonini beradi. Bu esa logistikani nafaqat tashish jarayoni, balki strategik boshqaruv mexanizmi sifatida qarashni talab qiladi.

UNCTAD (2024) va Jahon banki (2023) hisobotlarida keltirilishicha, logistika infratuzilmasining rivojlanganligi mamlakatning tashqi savdodagi raqobatbardoshligini 30 foizgacha oshiradi. Bu ko'rsatkich, ayniqsa, eksport-import operatsiyalarida transport tarmoqlari, bojxona tizimi, logistika markazlari va raqamli platformalarning o'zaro uyg'unlashuvi bilan bevosita bog'liqdir. Hisobotlarda qayd etilishicha, samarali logistika tizimi xalqaro savdo xarajatlarini kamaytiradi, tovar aylanmasi tezligini oshiradi va investitsion jozibadorlikni kuchaytiradi.

Bugungi global iqtisodiyot sharoitida logistika tizimlarini raqamlashtirish, multimodal transport yo'laklarini shakllantirish, bojxona tartibotlarini soddalashtirish hamda yashil (ekologistika) tamoyillarini joriy etish eng muhim tendensiyalarga aylandi. Bu jarayonlar logistika tizimini nafaqat iqtisodiy, balki ekologik va ijtimoiy barqarorlikning ham ajralmas qismiga aylantirmoqda.

Shu tariqa, xalqaro logistika bo'yicha ilg'or nazariy manbalar va xalqaro tashkilotlarning tahlillari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy logistika tizimi endilikda oddiy transport jarayoni emas, balki global iqtisodiy integratsiya, raqobatbardoshlik va barqaror rivojlanishning strategik drayveri sifatida shakllanmoqda.

Ilmiy natijalar va muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xalqaro logistika global iqtisodiy tizimning markazida turib, ishlab chiqaruvchi, vositachi va iste'molchi o'rtasidagi aloqadorlikni mustahkamlaydi hamda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim o'rin egallaydi. Logistika tizimi global ta'minot zanjirining "yuragi" bo'lib, resurslar oqimini muvofiqlashtirish, vaqt va xarajatlarni optimallashtirish orqali milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini oshiradi.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, logistika xarajatlarini optimallashtirish natijasida mahsulot tannarxi o'rtacha 10–15 foizgacha kamayadi, bu esa eksport salohiyatini oshirish va ichki bozor narx barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xususan, Germaniya, Yaponiya va Janubiy Koreya kabi mamlakatlar logistika tarmoqlarini raqamlashtirish orqali tashish vaqtini qisqartirib, yetkazib berish sifatini sezilarli darajada yaxshilagan.

O'zbekiston misolida esa so'nggi yillarda transport-logistika markazlarining kengaytirilishi, multimodal transport yo'nalishlari, jumladan Transkaspiy xalqaro transport yo'lagi (Middle Corridor), "Toshkent–Andijon–O'sh–Irkeshtom–Qashg'ar" yo'nalishi va boshqa

mintaqaviy tashabbuslarning rivojlanishi xalqaro savdo hajmining barqaror o'sishiga zamin yaratmoqda. Shu bilan birga, bojxona tizimini raqamlashtirish, yagona elektron tranzit tizimini joriy etish hamda logistika klasterlarini shakllantirish tashqi iqtisodiy aloqalarni sezilarli darajada soddalashtirdi.

O'zbekistonning geografik joylashuvi — Markaziy Osiyoning markazida, yirik bozorlarni bog'lovchi strategik nuqtada joylashgani — mamlakat uchun tabiiy logistika markazi sifatida katta afzallik yaratadi. O'zbekiston Xitoy, Rossiya, Yevropa, Janubiy Osiyo va Yaqin Sharqni bog'lovchi asosiy transport yo'laklari kesishgan hududda joylashgan bo'lib, bu holatni samarali boshqarilgan logistika siyosati orqali iqtisodiy foydaga aylantirish mumkin.

So'nggi yillarda mamlakatda transport-logistika infratuzilmasiga davlat miqyosida e'tibor kuchaygan. Termiz, Angren, Toshkent, Buxoro, Farg'ona va Samarqand kabi hududlarda zamonaviy logistika markazlari barpo etilib, yuk tashish, saqlash va qayta yuklash jarayonlari xalqaro standartlarga mos ravishda tashkil etilmoqda. Shu bilan birga, avtomobil va temir yo'l tarmoqlarini modernizatsiya qilish, raqamli monitoring tizimlarini joriy etish va blokcheyn asosida tranzit ma'lumotlarini boshqarish kabi islohotlar amalga oshirilmoqda.

Raqamli texnologiyalar, jumladan blokcheyn, Internet of Things (IoT) va Big Data texnologiyalarining logistika tizimida keng qo'llanilishi mahsulotlarning harakatini real vaqt rejimida kuzatish, tranzit jarayonlaridagi shaffoflikni oshirish va hujjat aylanishini avtomatlashtirish imkonini bermoqda. Bu esa nafaqat tranzit vaqtini qisqartiradi, balki korrupsiya xavfini kamaytirib, biznes muhitining ochiqligini ta'minlaydi.

Natijada, O'zbekiston logistika sohasida raqamli transformatsiya, infratuzilma modernizatsiyasi va mintaqaviy integratsiyani birlashtirgan kompleks rivojlanish modeliga o'tmoqda. Ushbu yondashuv mamlakatning xalqaro savdo tizimidagi raqobatbardoshligini oshirish, transport xarajatlarini kamaytirish va iqtisodiy barqaror o'sishni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

XULOSA

Xalqaro logistika fani bugungi global iqtisodiyotning eng muhim va strategik yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda. U nafaqat mahsulotlarning ishlab chiqaruvchidan iste'molchigacha yetkazib berilish jarayonini tartibga soladi, balki global ta'minot zanjirlarining uzluksiz ishlashini ta'minlab, butun iqtisodiy tizimning samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi sharoitda logistika iqtisodiy o'sishning, savdo integratsiyasining va xalqaro hamkorlikning harakatlantiruvchi kuchiga aylangan.

Dunyo miqyosidagi tajribalar shuni ko'rsatadiki, logistika tizimining samarali ishlashi ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi, tovar aylanishini tezlashtiradi va milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi. Rivojlangan mamlakatlar bu sohada raqamli texnologiyalar, ilg'or boshqaruv tizimlari va innovatsion infratuzilmalardan keng foydalanib, tashish xarajatlarini sezilarli darajada qisqartirishga erishgan. Shu bilan birga, xalqaro logistika bugungi kunda ekologik barqarorlik, energiya tejamkorlik va transport xavfsizligini ham qamrab oluvchi kompleks tizim sifatida rivojlanmoqda.

O'zbekiston misolida xalqaro logistika tizimining rivojlanishi tashqi savdo hajmining kengayishi, eksport salohiyatining ortishi va mamlakatning xalqaro transport yo'laklaridagi mavqeini mustahkamlashda muhim rol o'ynamoqda.

Mamlakatning Markaziy Osiyo markazida joylashgani uni mintaqaviy logistika markazi sifatida ajratib turadi. So‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan infratuzilmaviy loyihalar, multimodal transport tizimlarining joriy etilishi, bojxona jarayonlarining raqamlashtirilishi va raqamli texnologiyalarni keng tatbiq etish natijasida logistika tarmog‘i izchil rivojlanmoqda.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida logistikaning yangi bosqichi — raqamli logistika konsepsiyasi shakllanmoqda. Bu yo‘nalish blokcheyn, IoT (Internet of Things), Big Data va sun‘iy intellekt texnologiyalarining amaliy qo‘llanilishiga asoslanib, tovar harakatining shaffofligi, tranzit jarayonlarining aniqligi va resurslardan oqilona foydalanishni ta‘minlaydi.

Shu orqali logistika tizimi nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki boshqaruv sifatini oshirish va xalqaro savdo operatsiyalarini soddalashtirishda ham muhim o‘rin tutadi.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro logistika bugungi global iqtisodiyotning o‘zagi sifatida nafaqat transport yoki tashish faoliyatini, balki butun ishlab chiqarish, taqsimot va iste‘mol zanjirlarini yagona tizim sifatida birlashtiradi. U iqtisodiy integratsiyaning asosiy omillaridan biri bo‘lib, milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini belgilovchi hal qiluvchi mexanizmga aylangan. Shu sababli xalqaro logistika fanini chuqur o‘rganish, uning nazariy va amaliy asoslarini rivojlantirish bugungi kunda har bir davlatning iqtisodiy barqarorligi va global tizimdagi o‘rnini mustahkamlash uchun beqiyos ahamiyat kasb etadi.

Taklif va Tavsiyalar

- Xalqaro logistika tizimiga raqamli boshqaruv platformalarini joriy etish.

Zamonaviy global iqtisodiyot sharoitida logistika jarayonlarini raqamlashtirish – samaradorlikni oshirishning eng muhim omillaridan biridir. Xususan, blokcheyn texnologiyasi orqali transport zanjirining barcha bosqichlarida ma‘lumotlarning shaffofligini va ishonchliligini ta‘minlash mumkin. Sun‘iy intellekt asosidagi kuzatuv tizimlari esa real vaqt rejimida yuklarning harakatini nazorat qilish, transport vositalarining optimal yo‘nalishini aniqlash, ortiqcha vaqt va xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi. Shu tarzda, raqamli boshqaruv platformalari logistika tizimini yanada barqaror, xavfsiz va tezkor qilishga xizmat qiladi.

- Transport-logistika markazlarini strategik hududlarda rivojlantirish.

O‘zbekistonning geografik joylashuvi mamlakatni mintaqaviy transport-logistika markaziga aylantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Shu sababli Toshkent, Angren va Termiz kabi yirik strategik nuqtalarda zamonaviy transport-logistika markazlarini tashkil etish iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiqdir. Ushbu markazlarda multimodal tashish imkoniyatlarini (temir yo‘l, avtomobil va havo transporti integratsiyasi) kengaytirish, yuklarni qayta yuklash, saqlash va bojxona rasmiylashtiruvini uchun zamonaviy infratuzilma barpo etish zarur. Natijada mamlakatning tranzit salohiyati ortadi, tashqi savdo jarayonlari esa yanada tezlashadi.

- Bojxona jarayonlarini soddalashtirish va yagona elektron axborot tizimini yaratish.

Xalqaro logistika zanjirining eng muhim bo‘g‘inlaridan biri bojxona tizimidir. Bojxona nazoratini soddalashtirish, ortiqcha byurokratik to‘siqlarni kamaytirish va yagona elektron ma‘lumotlar tizimini joriy etish orqali logistika operatsiyalarining tezligi va samaradorligi oshadi. Masalan, elektron deklaratsiyalar, avtomatlashtirilgan risk tahlil tizimlari va bojxona xizmatlari o‘rtasida real vaqt ma‘lumot almashinuvi xalqaro standartlarga mos yondashuv hisoblanadi. Bu esa tashqi savdo operatsiyalarining shaffofligini ta‘minlaydi va xorijiy investorlar uchun qulay biznes muhitini yaratadi.

- Kadrlar tayyorlashda xalqaro logistika faniga oid maxsus o'quv dasturlarini kengaytirish.

Logistika sohasida malakali mutaxassislarning yetishmasligi tizimning samarali ishlashiga to'sqinlik qiluvchi omillardan biridir. Shu bois oliy ta'lim muassasalarida xalqaro logistika, transport iqtisodiyoti va raqamli boshqaruv yo'nalishlari bo'yicha yangi o'quv dasturlari, amaliy modullar va qo'shma ta'lim dasturlarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Bu nafaqat zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega kadrlar tayyorlash, balki xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislar safini kengaytirish imkonini beradi.

- O'zbekistonning xalqaro transport yo'laklaridagi ishtirokini kuchaytirish.

O'zbekistonning Transkaspiy, Xitoy–Markaziy Osiyo–Yevropa kabi yirik xalqaro transport yo'laklaridagi faol ishtiroki mamlakat uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Ushbu yo'nalishlar orqali eksport-import hajmining ortishi, tranzit daromadlarining ko'payishi va yangi logistika xizmatlari bozorining shakllanishi kutiladi. Shu bois mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirish, qo'shni davlatlar bilan transport kelishuvlarini takomillashtirish, tranzit to'siqlarni kamaytirish O'zbekistonning xalqaro maydondagi logistika salohiyatini yanada oshiradi.

- Transport xarajatlarini kamaytirish va multimodal transport turlarini integratsiya qilish.

Transport xarajatlari mahsulot narxining muhim qismini tashkil etadi, shuning uchun ularni kamaytirish eksport raqobatbardoshligini oshiradi. Multimodal transport tizimlarini rivojlantirish – yuklarni bir nechta transport turi orqali uzluksiz yetkazish imkonini beradi. Temir yo'l, avtomobil va havo transportining muvofiqlashtirilgan ishlashi yo'l infratuzilmasidan samarali foydalanish, tranzit vaqtini qisqartirish hamda ekologik barqarorlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

- Logistika sohasida davlat-xususiy sheriklik asosidagi loyihalarni kengaytirish.

Logistika infratuzilmasini rivojlantirish katta miqdorda moliyaviy resurslar talab qiladi.

Shu sababli davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlari orqali logistika markazlari, ombor komplekslari, temir yo'l va avtomobil yo'llarini rivojlantirish bo'yicha qo'shma loyihalarni amalga oshirish samarali yechim hisoblanadi. Bu nafaqat davlat xarajatlarini kamaytiradi, balki xususiy sektorning tajriba va innovatsiyalarini iqtisodiyotga jalb etadi.

- Raqamli kuzatuv va nazorat tizimlari orqali yuk harakatining shaffofligini ta'minlash.

Logistika zanjirlarida yuk harakatining shaffofligi va xavfsizligini ta'minlash uchun raqamli monitoring tizimlarini joriy etish dolzarbdir. IoT (Internet of Things) sensorlari, GPS-trackerlar va avtomatlashtirilgan nazorat platformalari yordamida yuklarning joylashuvi, harakat tezligi va yetkazib berilish holatini real vaqt rejimida kuzatish mumkin. Bu tizimlar nafaqat transport jarayonlarining ishonchliligini oshiradi, balki firibgarlik va yo'qotish xavfini kamaytiradi, shu orqali logistika xizmatlarining xalqaro standartlarga mos darajada boshqarilishini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Christopher, M. (2016). Logistics and Supply Chain Management. Pearson Education. (289p)
2. Rushton, A., Croucher, P., & Baker, P. (2017). The Handbook of Logistics and Distribution Management. Kogan Page.(665p)

3. UNCTAD (2024). Review of Maritime Transport. United Nations Publication.(166p)
4. World Bank (2023). Logistics Performance Index Report.(181p)
5. O‘zbekiston Respublikasi Transport vazirligi hisobotlari (2024).(244b)
6. Tursunov A. (2022). Logistika asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.(452b)
7. Axmedov R.M. (2023). Barqaror iqtisodiyotda logistika tizimlari boshqaruvi. Namangan: NamDU nashriyoti.(120b)
8. WTO (2024). World Trade Logistics Report. Geneva.(281p)